
ABELLÓ, Teresa; PUENTE, Ginés [eds.] (2020). *Mi vida. Federico Urales*. Barcelona-Tarragona: Edicions de la Universitat de Barcelona - Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 513 p.

La Universitat de Barcelona i la Universitat Rovira i Virgili, a través dels respectius segells editorials, acaben de publicar, en coedició, les impagables memòries de Joan Montseny (Federico Urales), *Mi vida*. La present edició recull íntegrament una autobiografia esdevinguda ja clàssica, que fou publicada inicialment en tres toms els anys 1930-1931. Hem de celebrar l'aparició d'aquesta nova edició per un doble motiu. Primer, perquè ens trobem davant d'una autobiografia fonamental per a qualsevol persona que vulgui conèixer no només la història de l'anarquisme a Espanya, sinó també la història política contemporània espanyola en general. I, segon —i no és, aquesta, una qüestió menor—, perquè tot i la seva importància no ha estat tradicionalment una obra de fàcil accés, en el sentit que són pocs els arxius i les biblioteques que disposen dels tres exemplars. És, precisament, la dificultat de trobar els tres volums junts —una circumstància motivada perquè es van publicar en moments diferents i van ser destruïts durant el

franquisme— el que fa d'aquesta reedició una obra necessària.

Mi vida es el primer títol de la col·lecció «Lliurepensaments», que té la lloable pretensió de recuperar de l'oblit alguns dels textos de pensament *divergent* (lliurepensadors, espiritistes, maçons i anarquistes) més rellevants que es van escriure entre la Revolució Francesa (1789) i la Guerra Civil espanyola (1936). En la present edició, els editors —Teresa Abelló, professora a la Facultat de Geografia i Història de la UB, i Ginés Puente, investigador predoctoral a la mateixa Facultat— han optat per fer una correcció gramatical i ortotipogràfica, però s'han conservat les formes lèxiques i onomàstiques de l'edició original.

En aquesta nova presentació, les memòries estan precedides de quatre aclaridors estudis preliminars, que ajuden a matisar i a enriquir el perfil biogràfic i ideològic de Joan Montseny. El primer d'aquests estudis el devem a Ginés Puente (Universitat de Barcelona) i duu per títol «De Federico Urales a Joan Montseny: la vida de un anarquista controvertido». En aquestes pàgines es presenta de forma breu la biografia de Montseny i, sobretot, com van interactuar algunes de les persones més influents en la cultura i la contracultura del període, a la vegada que s'aporten dades per

entendre millor la realitat d'algunes d'aquestes complexes relacions.

El segon text introductori, «Joan Montseny o Federico Urales: ideología y polémicas de un anarquista», està escrit per Teresa Abelló (Universitat de Barcelona). El que trobem en aquestes pàgines és una acurada presentació de la ideologia (política, sindicalista, anarquista) de Montseny i, si podem expressar-ho així, de quin era la seva filosofia vital i quins eren els principis que regien la seva moral. En definitiva, el que ens presenta Abelló és, sobretot, la biografia intel·lectual de Montseny, tot posant l'accent en les principals fites d'aquesta biografia, com ara la creació de *La Revista Blanca* —publicació de referència per a l'anarquisme internacional—, la seva intensa faceta com a publicista, les seves tenses desavinences amb la Confederació Nacional del Treball —Montseny va defensar un anarquisme de signe individualista, contraposat al de la CNT— i algunes sonades polèmiques, teòriques i periodístiques, amb alguns dels pesos pesants de l'anarquisme ibèric, com ara Joan Peiró.

Un nou estudi introductori, el tercer, «Joan Montseny y el catalanismo», serveix al seu autor, Jordi Martí (Universitat Rovira i Virgili), per presentar-nos una qüestió de molta rellevància: la visió que Montseny tenia

sobre el catalanisme o, si es vol, sobre el fet nacional català. Tema fonamental, atès que no podem oblidar que la vida de Montseny coincideix amb una sèrie de fets històrics determinants tant per al moviment obrer i l'anarquisme com per al catalanisme. Com demostra Martí, Montseny no va participar activament en el moviment catalanista, però sí que el va conèixer i va ser objecte de les seves anàlisis, tant positives com negatives, i va conviure-hi, especialment de forma dialèctica, fins al punt que Montseny va donar espai en les seves publicacions a autors i a teòrics del catalanisme. Sense oblidar, és clar, les seves pròpies opinions sobre un fenomen de la complexitat del catalanisme. Una opinió que no era fruit d'una postura monolítica, ni va mantenir sempre els mateixos posicionaments. Com conclou Martí, la seva postura envers el catalanisme no era fruit d'una tesi immutable sinó que va dependre, molt sovint, del context històric i del moment concret.

Finalment, l'últim dels textos introductoris a les memòries, és «Federico Urales: anarquista transnacional», de Jaime D. Rodríguez (Universidad Autónoma de Madrid). En aquest breu assaig es reflexiona sobre un dels aspectes centrals de la ideologia de Montseny, sense el qual no podem entendre el personatge en tota

la seva dimensió: el seu internacionalisme o cosmopolitisme anarquista. Aquesta vocació anarquista transnacional converteix Montseny en un dels més destacats difusors de l'anarquisme a nivell internacional. No podem oblidar, en aquest sentit, que Montseny va mantenir relació —i les seves memòries en donen fe— amb algunes de les personalitats anarquistes més importants del moment i que ell mateix va esdevenir un dels eixos connectors de l'anarquisme a nivell mundial. Com conclou Rodríguez, Montseny va ser, en definitiva, un dels intel·lectuals anarquistes més destacats de la seva generació.

Les memòries ens permeten recuperar la figura d'una de les personalitats més reconegudes en el complex teixit anarquista ibèric de finals del segle XIX i primeres dècades del segle XX. Home de forta personalitat i arrogància, va ser estimat i odiat tant pels seus correligionaris anarquistes com pels detractors d'aquesta ideologia. Montseny, impel·lit pel desig d'explicar amb detall els avatars de la seva vida, va començar a escriure les seves memòries l'any 1928, quan tenia 64 anys, i les va concloure tres anys després. Com ell mateix va reconèixer, en un primer moment la seva intenció era que els tres volums fossin publicats conjuntament. Tanmateix, la por a qualsevol tipus d'atemptat

contra la seva vida, va fer avançar la publicació del primer volum. En cas que es produís fatalment aquest hipotètic atemptat, serien altres els encarregats de publicar, de manera pòstuma, la totalitat dels volums.

La seva autobiografia abasta des de la seva infantesa fins a l'any 1923, data que coincideix amb la publicació del primer número de *La Revista Blanca* en la seva segona època. Des d'aleshores i fins a l'aparició del primer tom l'any 1930 van passar uns anys plens d'activitat. Malgrat això, sembla que Montseny va voler deixar aquí el seu relat des de l'interior del moviment i va decidir dedicar un futur quart i últim tom a recordar la seva militància anarquista des de fora, tot i que aquest tom no va arribar a publicar-se mai.

En el primer volum l'autor narra, per exemple, els seus records d'infantesa; el naixement de l'interès pel socialisme i l'anarquisme; com va conèixer la seva companya, Teresa Mañé; i, finalment, com va viure el tristament cèlebre procés de Montjuïc, que va tenir lloc entre 1896 i 1898. El segon volum comprèn des del retorn de l'exili (Londres, París) el 1898, fins al tancament de *Tierra y Libertad*, el 1904, i Montseny hi explica com es va fundar *La Revista Blanca*, molt probablement el projecte editorial llibertari català més important.

El tercer i últim volum exposa des del procés contra el pedagog Francesc Ferrer i Guàrdia fins a la represa de l'edició de *La Revista Blanca* (1923), i hi relata aspectes cabdals de la seva vida, com el naixement de la seva filla, Frederica Montseny, o el seu retorn a la Barcelona del pistolisme i el sindicalisme revolucionari.

En definitiva, *Mi vida* és una obra farcida de documents —cartes i textos periodístics sobretot—, d'accions i passions, de sentiments, de molt poques alegries, però d'un dramatism molt accentuat i intens. I, per sobre de tot, és un document fonamental per entendre la història de l'anarquisme i acostar-nos a alguns dels personatges més destacats del panorama nacional i internacional. Hem de celebrar, doncs, que des del món universitari es duguin a terme iniciatives com la reedició i posada al dia d'alguns dels textos fonamentals per conèixer millor el nostre passat. I, sens dubte, les memòries de Joan Montseny han esdevingut un clàssic, una lectura gaire ineludible per a qualsevol interessat en la història de l'anarquisme, no només en l'àmbit ibèric, sinó també a nivell europeu o, fins i tot, mundial.

Santiago IZQUIERDO BALLESTER
Universitat de Barcelona
santi.izquierdo@ub.edu

POUS I PAGÈS, Josep. *Per Catalunya* (2020). Edició a cura de M. Àngels Bosch. Figueres: Ajuntament de Figueres, 231 p.

L'aparició de *Per Catalunya*, aplec de textos de guerra de l'escriptor i polític Pous i Pagès és una bona notícia cultural i historiogràfica. Tanca un període i complementa molt eficaçment el volum *Al marge de la revolució i de la guerra* que el mateix dramaturg va publicar el 1937. Ara Maria Àngels Bosch presenta els escrits que faltaven. Complementa també, i molt bé, la biografia que la mateixa autora va publicar anteriorment per a l'Ajuntament de Figueres, el qual du a terme una modèlica labor cultural ajudant a la recuperació d'autors locals, per exemple Jaume Miravittles o Puig Pujades, iniciatives de relleu com l'estudi sobre la premsa de la capital de l'Alt Empordà o bé sobre la revista *Empordà Federal*. Un esplèndid catàleg d'edicions d'una de les ciutats més dinàmiques culturalment de Catalunya, tot i les limitacions econòmiques i sanitàries que posen en perill la normalitat de convivència, bàsica en la vida cultural.

L'obra ha anat a cura d'una especialista en el compromès novel·lista. Bosch s'ha dedicat molt i bé al seu protagonista i ha tingut cura d'una biografia modèlica en la qual esmicola,

gràcies als arxius familiars que se li van obrir de bat a bat, una vida intensa marcada pel compromís social, la catalanitat plena i un sentit literari molt i molt rellevant, com ens explicava Joaquim Molas fa mig segle a les aules de la Casa de Cultura de Sant Cugat del Vallès, quan hi va estar ubicada provisionalment la nauada Universitat Autònoma de Barcelona. Efectivament, Pous i Pagès era ben vist per Molas, com per Bosch, i blasmat i silenciado pel franquisme dominant. Patí exili, a la vellesa, i morí en un retorn a la pàtria en condicions difícils, però en coherència amb la seva vida, com explica la biografia, excel·lent en detalls, curulla de documentació i amb notable capacitat sintètica.

L'autora, doctora en Filologia, catedràtica d'ensenyament secundari, ha dedicat la vida a l'autor. En feu la tesis doctoral, precisament amb Joaquim Molas el 1997 i en publicà el 1998 la biografia amb l'Institut d'Estudis Empordanesos, el qual desenvolupa, amb els seus *Annals* i edicions, una molt viva i útil activitat. També va publicar les memòries de l'exili (1939-1940) a *Afers de Catarroja*, en les quals va tenir cura de l'edició i feu un també adient i curós estudi introductori. Els seus treballs sobre Pous han estat definitius i constitueixen una sòlida aportació que cal valorar i apreciar. Els mitjans de comunicació

parlaren de redescoberta de Pous i de com l'estudiosa obrí la cortina d'una de les personalitats rellevants durant l'època en què Catalunya era catalana, com digué Mercè Rodoreda en resposta, en tornar de l'exili, a com veia el país tants anys després.

L'actualitat de l'autor es demostra, per exemple, quan arran el centenari de *La vida i la mort de Jordi Fragonal*, que hauria de tornar a ser lectura obligada a secundària, el Teatre Nacional de Catalunya representa *Rei i senyor*. Pous fou també un autor teatral notable tot i que la narrativa va ser el seu camp dominant. La novel·la *Revolta*, per exemple, Bosch la defineix en la introducció com un manifest ètic contra l'abús de poder, la denúncia —i mai tan viva com ara— de les lleis injustes i que tanmateix cal acatar, si bé des de la tragèdia grega el conflicte es viu i la dicotomia entre estat i societat mostra la lluita entre poder i raó, entre la llibertat i la mateixa justícia. El protagonista Gori és l'eix, un mistaire que és arrossegat per la tempesta, com ara els afectats per l'arbitrarietat actual d'unes autoritats que actuen com en el règim colonial o franquista i reten comptes només a la divinitat o la posteritat; és l'exemple que colpeix Pous i Pagès i en crea un personatge, com ha explicat a *Núvol* Bosch citant Lluís Duran, que va existir en una casa en aquesta

Figueres tan vital, federal i republicana, on cada empordanès tenia un rei al cos. El mistaire representa així, i enamora Víctor Català i tota una generació d'escriptors d'aquest segle d'or, com deia Joan Triadú, per la llibertat, la individualitat, la llibertat.

Després de la novel·lística, com *Revolta* —en el pròleg de la qual, copiat de l'*Anuari* de l'IEC del 1952, Carles Riba valora molt l'activitat pública i periodística de l'autor, que fou redactor en cap d'*El Poble Català*—, el mateix Riba qualifica aquest aplec, *Per Catalunya*, amb uns mots precisos: «Les pàgines del recull d'articles i de discursos titulat *Al marge de la revolució i de la guerra* (1937) estan a la memòria de tothom i poden ésser qualificades d'heroiques sense exageració».

Ara tenim la continuació d'aquell volum, els escrits, discursos i parlaments de Pous des del juny de 1937 fins al gener de 1939. Una obra nova, que ens acosta a qui durant la guerra, com li va dir Companys el març de 1937 en un míting compartit, què seria de Catalunya si els feixistes guanyaven la guerra i que això no succeiria. Deixem-ho, és massa trista la fi d'una nació. Tornem al volum. Les vint pàgines de la introducció de Bosch ens acosten a la vida quotidiana, va a Montserrat a treballar, revisa la tercera edició del *Fraginals*, treballa a l'Institut de les Lletres Catalanes i el

testimoniatge de la seva labor, constant, dinàmica, durant la guerra ara el podem tenir íntegre gràcies en aquest volum que tanca, amb *Al marge...* tot un període. Bosch escriu:

A qui s'adreça Pous? El públic a qui vol convèncer de respectar els drets humans, o a qui vol obrir els ulls, són aquells obrers que intenta captar cap al catalanisme. Més d'una vegada afirma que es dirigeix a tothom que tingui bona fe. També és molt escoltat pels menestrals. A vegades, com a la conferència de comiat de l'Ateneu, el seu públic són els intel·lectuals.

Per Catalunya expressa el moment de presa de consciència de l'obrerisme sobre el catalanisme, el dret d'autodeterminació, el dret històric de Catalunya. Tanmateix, entre els primers parlaments i els de 1938 s'observa una evolució en l'ús de la paraula «revolució» que fa pensar que, si bé el missatge polític és el mateix, en canviar les circumstàncies històriques de la guerra, i a mesura que la revolució s'ofega, passa a primer terme la política cultural —en el sentit de civilització contra barbàrie— i queda en segon terme la política revolucionària. Pous ha adoptat

l'actitud de l'escriptor compromès, i gràcies a la seva posició valerosa en contra dels anarquistes, però també en contra dels comunistes, s'ha apropiat d'un públic vast i ha esdevingut un símbol. D'alguna manera, es debat amb la pròpia consciència perquè intueix que aquella adhesió limita, en part, la seva llibertat personal. Per tant, prioritza els interessos democràtics i el nacionalisme per sobre de la lluita de classes.

Bosch que ha laborat intensament en els papers del fons Pous inclou, i és un encert, textos prohibits com un discurs que havia de dir per ràdio; tot i que aleshores fou prohibit, el publicà a la *Revista de Catalunya*. Altres que foren pronunciats no s'havien editat mai i en recupera els papers. El gruix són, així, parlaments i al·locucions en actes i sobretot a la ràdio, un articles de *La Publicitat* i unes poques conferències. El conjunt que esdevé no és només el testimoniatge d'un intel·lectual rellevant, que ja fora prou, sinó una visió, gairebé una diagnosi, de l'evolució del conflicte i ací rau més encara l'interès de l'obra. Esdevé una visió des de dins, per una veu intel·ligent i lliure de la cultura. Pel nostre gust haguérem afegit una entrevista, també és el pensament de l'autora; les de la guerra les coneixem bé atenent

que publicàrem les de polítics en el llibre *Entrevista a la guerra*, mentre que les d'intel·lectuals restaren inèdites per condicionament editorials. En aquest aplec que férem de les veus de la cultura, una vintena d'intel·lectuals parlarven de la guerra; el desembre de 1938 Pous digué a *Meridià*:

Dec afegir, tanmateix, que és impossible, per a nosaltres catalans, separar els dos aspectes del problema: el polític i el cultural. Essent la llengua l'instrument de la nostra cultura, és natural que els homes o els partits que es proposen de restringir llur lliure exercici, es col·loquin per aquest mateix fet entre els enemics de la nostra cultura. Així, encara que fos solament per raons artístiques, culturals, literàries, només podem estar al costat d'aquells que, en aquest punt, ens asseguren una plena llibertat d'expressió. L'experiència ha estat feta diferents vegades en el curs dels segles: cada vegada que hom ha volgut obligar els catalans a escriure en castellà, llur obra ha perdut tot el sabor, tota la força, tota l'originalitat: no ha estat altra cosa que una còpia inhàbil.

Encoratgem l'autora, si la salut que ens limita sempre, ho permet, a

seguir amb aquest autor, exhumant textos tan i tan rellevants. Potser d'*El Poble Català* i rescatar-los de la immensitat de les hemeroteques on costa tant de trobar, sense indexacions, materials específics. L'esmentat Riba tancava el seu escrit destacant el valor de Pous i Pagès: «Parlà quan hi havia perill de fer-ho; callà per principi, quan era dur per a un escriptor de restar en el silenci. Fou un escriptor combatiu, conscient que els mots comporten idees que cal defensar i guardar»; i és ben cert, vàrem llegir, d'adolescents *Quan ens fa nosa*, en l'edició d'Aymà del 1948, la llegírem els anys seixanta i ens va ja enganxar l'autor i posteriorment seguirem el poc que es publicà aleshores, per exemple *Tota la saviesa d'aquest món* o el citat *Fraginals* en les edicions de Rauter en aquella col·lecció «Albada». I haguérem d'acudir als llibreters de vell per recuperar obres com *De l'ergàstula* o *Revolta* en aquella meravellosa col·lecció «Biblioteca d'*El Poble Català*» on cada títol és una petita meravella formal, estilística i de contingut, amb els primers Josep M. Folch i Torres i Antoni Rovira i Virgili. Pous i Pagès és exponent d'una Catalunya vital molt interessant, la del primer terç del segle xx. D'ací que tingui lectors, atraguí encara i pugui esdevenir un excel·lent retrat per entendre i comprendre millor la gran

ruptura del xx que significà la Guerra Civil.

Rafael Tasis, amic, escriptor, compromès amb política, exiliat com ell, va escriure el pròleg de la primera obra que citaven d'aquella col·lecció «Albada»: «No s'inhibí mai de la vida del seu poble. Fou un patrici amatent a denunciar les errades i els perills, a avivar la fe i a predicar l'esperança. Si a les pàgines del recull *Al marge de la revolució i de la guerra* hi ha la demostració gairebé heroica d'aquesta voluntat de servir el seu poble amb la veu del seu seny, un recull de proses poètiques».

Josep M. FIGUERES

Universitat Autònoma de Barcelona

JosepMaria.Figueres@uab.cat

SALAS VIVES, Pere (2020). *L'espanyolització de Mallorca 1808-1923*. Pollença: El Gall Editor, 422 p.

Des de quan els mallorquins s'han sentit espanyols? Quan començaren a onejar banderes d'Espanya als balcons dels ajuntaments illencs? Tot-hom estigué d'acord amb l'adopció de la identitat espanyola basada en la cultura castellana? Totes aquestes preguntes i moltes altres són conci-

sament respostes a l'obra de Pere Salles, qui amb rigor i claredat explica el procés d'espanyolització de la societat de Mallorca des de la invasió napoleònica fins a la Dictadura de Primo de Rivera.

Al llarg de les pàgines es comprova que els àmbits locals i comarcals tenen projecció universal. La història de l'Estat espanyol la troba particularment l'autor als arxius locals, a les actes municipals, majorment en fonts inèdites. Des d'aquesta anàlisi local elabora una explicació i interpretació de fenòmens globals, com és el procés de creació i implantació d'identitats per part dels estat-nació (segles XIX i XX). L'obra ha rebut merescudament el Premi Miquel dels Sants Oliver de l'Obra Cultural Balear.

El llibre el conformen deu capítols precedits d'una introducció i un pròleg d'Antoni Marimon Riutort i acabats amb unes conclusions i una acurada bibliografia. Les seves tres aportacions cabdals són les següents: el procés de nacionalització espanyol no va ser tan feble com s'ha afirmat. Si s'analitza l'estat solament des dels òrgans centrals de govern sembla dèbil, però si es fa també des dels ajuntaments, que eren realment institucions delegades de l'estat, llavors aquest no estava tan mancat de forces ni de vigor. És una idea original davant la historiografia d'aquest tema, que ha

presentat tradicionalment els ajuntaments com a forces antitètiques, com un adversari que s'oposava al poder central.

La segona aportació rellevant és que el procés d'espanyolització aportà aspectes positius i negatius per a la societat illenca. Els positius foren especialment la seva vinculació amb la modernització social (per exemple, en l'educació) i econòmica, així com la lenta però progressiva democratització de la vida política local. Altrament, els negatius foren sobretot una aculturació, que mai significà una desaparició de la identitat històrica dels mallorquins.

La tercera idea fonamental que recorre el llibre és que els mallorquins tenien més d'una identitat. Com a mínim, n'hi havia tres: l'espanyola, que arrelà a poc a poc, sovint sense que els mateixos ciutadans en fossin conscients. Era una identitat de base essencialment política, però tingué notables conseqüències culturals, socials i econòmiques. A més a més, hi havia la identitat mallorquina, la majoritària entre la població i vinculada estretament amb la cultura popular, mai vulgar. Fortament vinculada a aquesta hi havia la catòlica, un dels fonaments culturals de Mallorca des de la conquesta de Jaume I. En darrer terme, però no per això menys important, l'última qüestió fonamental és

mostrar amb tot luxe de detalls com la burgesia mallorquina tingué un paper clau tant en l'espanyolització com en un cert regionalisme.

Un aspecte rellevant és que les guerres tingueren un paper fonamental en la implantació de la ciutadania política de pagesos, menestrals i obrers de tallers i fàbriques. En tots els casos, l'apel·lació a un enemic comú serví per nacionalitzar. Però, mentre que a la Guerra del Francès (1808-1814) era necessària la figura del rei perquè realment fos consistent la mobilització d'homes i entusiasta la defensa de la pàtria, amb la primera Guerra del Marroc (1859-60) el paper del monarca ja no fou necessari. Així, l'espanyolització fou lenta però efectiva, ja que a mitjans del segle XIX estava fortament consolidada.

Un llibre valent sobre un tema polèmic. La història de les identitats dels illencs és avui menys desconeguda gràcies a Pere Sales.

Pablo José ALCOVER CATEURA
Universitat de Barcelona
palcovca@gmail.com

MAS I FORNERS, Antoni (2020). *Llengua, terra, pàtria i nació. L'evolució de la consciència lingüística i etnocultural entre els cristians de l'illa de Mallorca (segles XIV-XVII)*. Palma de Mallorca: Edicions Documenta Balear, 383 p.

«Mai oblidis qui ets, que segur que el món no ho oblida. Fes-ho la teva força». Així definia Eva Serra i Puig (1942-2018) la importància de la identitat a les seves classes a la Universitat de Barcelona. Per això és recomanable la lectura de l'obra d'Antoni Mas Forners, perquè mostra la rellevància de qui som o pensem que som. Aquest llibre ha guanyat el Premi Mallorca d'Assaig 2019.

L'obra consta de vint-i-cinc capítols, precedits d'un pròleg d'Antoni Ferrando i Francès, autor de *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians* (1980), que inspira el treball de Mas Forners. Ferrando comenta que la situació política a les terres de llengua catalana no ha canviat gaire d'ençà la seva publicació. D'aquí ve la utilitat del llibre prologat: de la seva actualitat. A més, defineix els conceptes 'llengua', 'terra', 'pàtria' i 'nació' i demostra que no eren estables al llarg del temps, sinó que canviaven. És un dels grans encerts del llibre: definir aquests quatre conceptes, sovint utilitzats sense entendre tots els seus